

УДК 281.95:271 (477.83) «1743/1843»
DOI <https://doi.org/10.24919/2312-2595.14/56.2>

Орест ГРИЦИНА

кандидат політичних наук, викладач суспільних дисциплін, Дрогобицький фаховий коледж нафти і газу, вул. Михайла Грушевського, 57, м. Дрогобич, Львівська область, Україна, індекс 82100 (grucyna1@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-2012-5099>

Юрій СТЕЦИК

доктор історичних наук, професор, професор кафедри історії України та правознавства, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, вул. Івана Франка, 38, м. Дрогобич, Львівська область, Україна, індекс 82100 (stetsyk_u_o@ukr.net)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1795-687X>

ResearcherID: <https://publons.com/researcher/1959605/E-5136-2018>

Оксана ЦМОКАНИЧ

аспірантка кафедри історії України та правознавства, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, вул. Івана Франка, 38, м. Дрогобич, Львівська область, Україна, індекс 82100 (thmokaluchoksana@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8367-0576>

Бібліографічний опис статті: Грицина, О., Стецик, Ю., & Цмоканич, О. (2023). Нижньогаївські парафіяльні храми та попівство в описах візитаторів (1743–1843 рр.). *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія Історія*, 14(56), 20–27, doi: <https://doi.org/10.24919/2312-2595.14/56.2>

НИЖНЬОГАЇВСЬКІ ПАРАФІЯЛЬНІ ХРАМИ ТА ПОПІВСТВО В ОПИСАХ ВІЗИТАТОРІВ (1743–1843 РР.)

Анотація. *Мета дослідження* – визначити інформаційний потенціал протоколів візитацій для реконструкції історії парафіяльних храмів та попівства впродовж 1743–1843 рр. **Методологія дослідження** базується на аналітичній та синтетичній критиці історичного документа та співставленні інформації із тогочасними статистично-описовими джерелами. **Наукова новизна** вбачається у запровадженні до широкого обігу інформаційних повідомлень протоколів візитаційних описів нижньогаївських парафіяльних храмів. **Висновки.** На підставі зібраних документальних матеріалів вдалося встановити, що давній нижньогаївський храм, який згаданий вперше у 1507 р., був зруйнований під час татарських нападів на Підгір'я у першій половині XVII ст. Парафіяльній спільноті впродовж другої половини XVII ст. вдалося побудувати другий за чергою одноіменний храм преподобної Параскевії-пустельниці. Опис цього храму представлений у візитації за 1743 р. Згідно ж з повідомленнями наступної візитації за 1764 р. дерев'яний храм занепав і потребував реставрації. І тільки у 1797 р. було зведено третій за чергою дерев'яний храм вже у формі західного костелу, який все таки продовжував зберігати східні традиції: згодом у ньому встановлено іконостас. У храмі зберігалася відповідна богослужбова література, однак при ньому так і не вдалося організувати парафіяльної бібліотеки для віруючих. Натомість при храмі функціонувала парафіяльна канцелярія, де продукувалася та зберігалася церковна актова документація: метричні книги, листування, грамоти, привілеї, патенти, церковні інвентарні описи, акти чинності парафіяльного уряду, фінансові звіти, реєстри літургійної і повчальної літератури та дітей шкільного віку, протоколи щеплень дітей. При храмі знаходилися інші сакральні об'єкти: дзвіниця та цвинтар. На їхній стан візитатори звертали окрему увагу відповідно до усталеного формуляру протоколу візитаційного обстеження. До парафіяльного комплексу будівель візитатори відносили й житлове помешкання пароха та господарські споруди попівства. Всі ці об'єкти перебували в стані занепаду і потребували ремонту. Тільки у 1843 р. розпочато будівництво окремого приміщення для парафіяльної школи. Більшість фактів, які подані у протоколах візитацій, свідчать про убогість нижньогаївських парафіян, які не були фінансово спроможними споруджувати

нові муровані сакральні будівлі. Для матеріального утримання пароха, дяка і вчителя парафіяльної школи були визначені прибутки від провадження попівства, яке було окреслено ерекційними грамотами та королівськими й імператорськими привілеями. Якщо у першій половині XVIII ст. спостерігалася тенденція до збільшення церковних землевлодінь, то із кінця XVIII – початку XIX ст. помітні кроки до скорочення розмірів попівства і передача їх у користування місцевим селянам.

Ключові слова: храм, парафія, попівство, протокол, візитаційний опис.

Orest GRYTSYNA

PhD (Political), Teacher of Social Sciences, Drohobych Professional College of Oil and Gas, 57, Mykhailo Hrushevskiyi str., Drohobych, Lviv region, Ukraine, postal code 82100 (grytsyna1@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-2012-5099>

Yurii STETSYK

PhD hab. (History), Professor, Professor at the Department of History of Ukraine and Law, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 38, Ivan Franko str., Drohobych, Lviv region, Ukraine, postal code 82100 (stetsyk_u_o@ukr.net)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1795-687X>

ResearcherID: <https://publons.com/researcher/1959605/E-5136-2018>

Oksana TSMOKANYCH

Postgraduate Student at the Department of History of Ukraine and Law, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 38, Ivan Franko str., Drohobych, Lviv region, Ukraine, postal code 82100 (thmokaluchoksana@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8367-0576>

To cite this article: Grytsyna, O., Stetsyk, Yu., & Tsmokanych, O. (2023). Nyzhnohivski parafialni khramy ta popivstvo v opysakh vizytatoriv (1743–1843 rr.) [Nizhnyogayiv parish churches and the church land in visitors' descriptions (1743–1843)]. *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats Drohobytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriya Istoriia – Problems of Humanities. History Series: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University*, 14(56), 20–27, doi: <https://doi.org/10.24919/2312-2595.14/56.2> [in Ukrainian].

NIZHNYOGAYIV PARISH CHURCHES AND THE CHURCH LAND IN VISITORS' DESCRIPTIONS (1743–1843)

Summary. *The purpose of the research is to determine the informational potential of visitation protocols for the reconstruction of the history of parish churches and the church land during 1743–1843. The research methodology is based on analytical and synthetic criticism of the historical document and comparison of information with contemporary statistical and descriptive sources. Scientific novelty can be seen in the introduction of protocols of visitation descriptions of Nizhnyogaiv parish churches into the wide circulation of informational messages. Conclusions.* On the basis of the collected documentary materials, it was possible to establish that the ancient Nizhnyogaiv church, which was mentioned for the first time in 1507, was destroyed during the Tatar attacks on Pidhirya in the first half of the 17th century. The parish community during the second half of the 17th century. it was possible to build the second temple of the same name of the hermit Paraskevia. The description of this temple is presented in the visitation of 1743. According to the reports of the next visitation in 1764, the wooden temple fell into disrepair and needed restoration. And only in 1797, the third wooden temple was built in the form of a Western church, which still continued to preserve Eastern traditions: later, an iconostasis was installed in it. The church kept relevant liturgical literature, but it was not possible to organize a parish library for believers. Instead, the parish office functioned at the church, where church act documentation was produced and stored: metric books, correspondence, certificates, privileges, patents, church inventories, acts of validity of the parish government, financial reports, registers of liturgical and educational literature and school children, vaccination protocols children. There were other sacred objects near the church: a bell tower and a cemetery. The visitors paid special attention to their condition, in accordance with the established form of the protocol of the visitation examination. Visitors also included the parish priest's residence and the farm buildings of the church land to the parish complex of buildings. All these objects were in a state of decay and needed repair. Only in 1843, the construction of a separate building

for the parish school began. Most of the facts presented in the visitation protocols testify to the poverty of the Nizhnyogaiv parishioners, who were not financially capable of constructing new brick sacred buildings. For the material maintenance of the parish priest, deacon and teacher of the parish school, profits from the proceedings of the church land were determined, which were outlined by charters of erection and royal and imperial privileges. If in the first half of the 18th century there was a tendency to increase church landholdings, then from the end of the 18th to the beginning of the 19th century. noticeable steps to reduce the size of the parish and transfer them to the use of local peasants.

Key words: temple, parish, church land, protocol, visit description.

Постановка проблеми. В сучасних реаліях розбудови парафіяльної мережі християнських святинь постає необхідність у вивченні історичного минулого окремо взятих храмів, які в різний час функціонували у певних місцевостях. Найбільш інформаційним у реконструкції храмів ранньомодерного та нового часів виступають протоколи візитацій. Адже у цьому різновиді церковної актової інформації подаються детальні описи внутрішнього та зовнішнього вигляду святинь, які в більшості випадків не збереглися до нашого часу. На підставі візитаційних описів можемо відтворити загальний вигляд парафіяльних храмів і простежити еволюцію їхніх перебудов, реставрацій та новобудов. Адже кожна парафіяльна спільнота піклувалася про місцевий храм, долучаючись своєю працею та жертвами на придбання церковних речей. Вагому роль в утриманні святині відігравали колятори, які, спираючись на середньовічне право патронату, долучалися до рекомендації кандидатів на посаду пароха й піклувалися про створення матеріальних засад для утримання парафіяльного духовенства. Для цього утворювалися попівства – як різновид церковних землеволодінь, прибутки від якого призначалися на утримання місцевого пароха. Розміри церковних землеволодінь не були сталими, оскільки зазнавали змін в різний час, то в сторону зростання, то в бік зменшення. Отже, окреслені нами питання потребують спеціального дослідження із використанням відповідної церковної документації. Таким підставовим джерелом інформації можуть слугувати протоколи єпархіальних візитацій, які проводилися регулярно впродовж 1743–1843 рр., і представлені в них статистично-описові дані допомагають простежити еволюційні зміни в окремо взятій парафії.

Аналіз досліджень. Нижньогаївський храм святої преподобної Параскевії був в центрі досліджень місцевих краєзнавців, які представили загальний огляд історичного розвитку парафій (Ханас, 2000; Ханас, 2001; Ханас, 2011; Полянко, 2002). Загальні питання архітектури храмів та сакральних пам'яток побіжно наświetлені у довідкових регіональних виданнях (Слободян, 1998; Пастух, Сов'як, Шимко, 2012). Натомість Юрію Стецику вдалося віднайти у Державному архіві у Перемишлі збірку протоколів візитацій нижньогаївської парафії та підготувати їх публікацію мовою оригіналу, які покладені в основу нашого дослідження (Стецик, 2009). Загальний огляд першого візитаційного опису всього Дрогобицького деканату подав Ігор Скочиляс (Скочиляс, 1998).

Мета статті – визначити інформаційний потенціал протоколів візитацій для реконструкції історії парафіяльних храмів та попівства впродовж 1743–1843 рр.

Виклад основного матеріалу. Розглянемо передусім історію побудови нижньогаївських парафіяльних храмів, спираючись на повідомлення єпархіальних візитаторів та залучений ними документальний матеріал із парафіяльної й єпархіальної канцелярій.

Документальні згадки про найдавніший християнський храм у селі Нижні Гаї відносяться до 1507 р. За цією святинею було закріплені землеволодіння (пів лану), які іменувалися попівством, оскільки прибутки із нього призначалися на утримання місцевого пароха. В цей час нижньогаївська парафія юрисдикційно підпорядковувалася Дрогобицькому деканату Перемишльської православної єпархії. І тільки із офіційним переходом останньої до унії (1691 р.) парафіяльний храм став унійного (а із 80-их років XVIII ст. греко-католицького) віровизнання.

Перша половина XVII ст. позначилася трагічними подіями для функціонування парафії, які були зумовлені татарськими нападами на Галицьке Підгір'я. Зокрема, у 1626 р. татари спустошили млин, корчму, поля та попівство на території Нижніх Гаїв. Натомість не згадано про

місцевий храм, що дозволяє зробити припущення про те, що цей сакральний об'єкт занепав ще перед татарським нападом, оскільки був дерев'яним і міг згоріти під час раніших набіг татар.

Проте у другій половині XVII ст. місцевій громаді вдалося побудувати другий храм, описи якого представлені у протоколі візитації від 28 червня 1743 р. Відповідно до цього опису нижньогаївська церква під титулом святої Параскевії-пустельниці була добре доглянута, дерев'яна, накрита, на той час ще не потребувала ремонту. У середині храму був Великий вівтар із відповідною конструкцією та образом Скорбящої Божої Матері, із новим антимінсом (полотно із часткою мощів святого). Дарохранительниця була дерев'яна, де зберігалися Святі Дари (хліб і вино, які символізували тіло і кров Ісуса Христа). Другий вівтар був розміщений на галереї церкви і носив титул Святого Томи і не мав антимінсу (покривала із часткою мощів святих). Деїсус (іконостас) був повністю укомплектований, новий, оздоблений золотом і сріблом. Верхівка храму була оснащена трьома вікнами. У вівтарній частині знаходилися два менші вікна. Церковні хори були добре укріплені. Храм мав двоє дерев'яних дверей на залізних завісах. Одні двері були із дерев'яним замком, а другі із залізним.

У храмі знаходився літургійний посуд та процесійне спорядження: три чаші (одна срібна із позолотою всередині, а дві залізні, із дискосами та зірками); залізний хрест із розп'яттям; срібних коронок (як прикраси на іконах) сім великих і дві менших та дві зірочки і одна срібна прикраса на Євангелії; залізна мірничка (для освяченого мира): троє малих дзвоників; дві латунні кадильніці; священничі ризи – п'ять фелонів (одним із домотканого полотна, небесного кольору, із різними квітами на яких кругла срібна бляха із образом Матері Божої; другий із домотканого полотна, червоного кольору, із білими квітами; третій із адамашкової тканини, небесного кольору; четвертий із адамашкової тканини, жовтого кольору, із срібною тасьмою; п'ятий – червоний, старий); чотири альби (стихарі), із них троє ляних, а четвертий – штукований; обрусів – тринадцять; рушників – чотири; гумералів – тільки один; корпоралів – два; пасків – п'ять; плащаниця намальована на білому атласі, а по краях оточена червоним атласом; запона червона – одна; запонок китайкових червоних – три; великий латунний ліхтар, що висів посередині храму; чотири висячі лампи для освітлення приміщення; дві великі і три менші хоругви.

Також у розпорядженні пароха була необхідна богослужбова література, яка була видана у Львівській та Унівській друкарнях: Євангеліє, Апостол, два Літургїкони, Трифолой, дві Тріоди (святкова і пісна), дві книги Діянь апостолів, Мінея, Псалтир, Часослов, Ключ або Проповіді Іоаникія Галятовського. Натомість відсутні згадки про давні рукописні літургійні книги, які очевидно втрачено у вирі пожеж. Також відсутні згадки про провадження парафіяльного літопису.

Біля церкви знаходилася дерев'яна дубова дзвіниця на дубових стовпах, розгалужена і не потребувала ремонту. На ній було три дзвони (один більший, а два менші). Поблизу храму розміщувався цвинтар, який був обгороджений дубовим парканом (НМЛ, ркл, 360/3, арк. 144–145 зв.).

На 1764 р. приміщення храму дещо занепало через гнилість дерева і потребувало вже ремонту. В доброму стані зберігся тільки іконостас. Такий стан справ змусив місцевих парафіян у 1797 р. вдатися до побудови нової церкви, проте знову дерев'яної, очевидно через свою вбогість та бідність не мали можливості побудувати муровану (APP ABGK, sygn. 22, s. 16). Ще досить загадковим фактом залишається для нас питання, чому ж новозведенний храм був споруджений у формі костела, що не відповідало архітектурному стилю грецького обряду? Хоча, зі слів візитатора, церква була належно оздоблена зовні та всередині, однак не мали іконостасу, на відміну від своєї попередниці. Також, окрім великого вівтаря, всередині храму знаходилися ще три бічних вівтарі, що дозволяє нам говорити про значний вплив римо-католицької церкви на духовний уклад греко-католицької парафії. Проте не всі ці вівтарі мали свої власні антимінси, адже візитатор нарахував їх тільки два в доброму стані, а третій пошкоджений. Однак незважаючи на це, кількість бічних вівтарів постійно зростала, і вже у 1843 р. їх нараховувалося п'ять, а антимінсів тільки три (APP ABGK, sygn. 405, s. 49).

Однак вже станом на 1841 р. у храмі костельного типу було встановлено іконостас, але без царських воріт. Проте більш конкретніше про цей іконостас згадує візитатор у 1843 р., зазначаючи, що іконостас взято із старої церкви та розміщено на бічних стінах. Також змонтовано сповідальницю (APP ABGK, sygn. 405, s. 50).

Церковне подвір'я було довкола обгороджене (1764 р.). Для охорони церковного майна, особливо срібних та позолочених речей, була організована нічна варта із представників місцевої громади. Адже в той час траплялися часті випадки пограбування парафіяльних храмів. Та й австрійський уряд, створюючи релігійний фонд для парафіяльного духовенства, часто вдавався до вилучення дорогоцінних речей із церков. У 1841 р. парафія с. Гаї мала державні облігації за надане державі церковне срібло. Із цих облігацій вдалося відібрати певну грошову винагороду в австрійської влади і за отримані кошти придбано для потреб церкви хрест та церковні ризи (APP ABGK, sygn. 3546, s. 41).

До церкви з боку було прибудовано захристия (1797 р.), де в комоді із шухлядами зберігалися церковні ризи, посуд, книги, парафіяльні метрики та актова документація. Також тут знаходилася велика скриня із восковими свічками, кадилом і жертovníком на ній. Візитатори відзначали, що у храмі не було непридатних до використання церковних та світських речей (APP ABGK, sygn. 293, s. 126).

На жаль, впродовж другої половини XVIII – першої половини XIX ст. при церкві так і не було створено парафіяльної бібліотеки, ймовірно, через недостатність коштів. У храмі в основному зберігалася богослужбова література, якою послуговувалися священики та дяки. Вже у 1743 р. повністю було витіснено із літургійного ужитку рукописні книги, які замінили друкованими виданнями Львівської та Унівської типографій. Значну увагу візитатори звертали на опис Євангелія – основної богослужбової книги, яка була найкраще опрацьована та оздоблена дорогоцінними прикрасами. Також подавалися зауваження у випадку відсутності відповідної богослужбової літератури (НМЛ, ркл,360/3, арк. 144). Кількість цієї літератури постійно збільшувалася, і якщо у 1743 р. нараховувалося 11 позицій, то у 1843 р. вже становила 21 одиницю. Це свідчило про зростання необхідності використання новітніх видань для відправлення духовних треб та створення парафіяльної бібліотеки, яка мала б підносити освітній та катехитичний рівень парафіян.

При церкві діяла парафіяльна канцелярія, яка зберігала в основному копії давніх документів (ерекційні грамоти, привілеї, патент про права, циркуляр про реєстрацію цих прав), оскільки оригінали знаходилися в архіві Перемишльської Консistorії, та провадила поточну документацію (метричні книги народжених, одружених та померлих парафіян, шкільні протоколи, протоколи оповідей, фундаційних богослужінь, інвентарні описи, протоколи діяльності парафіяльного уряду, книги прибутків та видатків церковної скарбниці, каталог богослужбової літератури, протокол дітей, які підлягають щепленню від віспи тощо). Значна увага на належне ведення парафіяльного діловодства була звернута як зі сторони Перемишльської Консistorії, так і австрійських урядовців, які бажали мати об'єктивні дані щодо чисельності населення. Часткова збереженість цієї документації до нашого часу дозволяє нам охарактеризувати в загальному діяльність місцевих парохів та парафіяльної людності.

Перейдемо до розгляду інших сакральних об'єктів, які були супровідними для парафіяльної церкви. Це передусім дзвіниця та цвинтар. Окремо біля церкви було споруджено дерев'яну дзвіницю із дубових стовпів, розгалужену на три дзвони (один більший, а два менших). Станом на 1743 р. вона не потребувала жодного ремонту, продовжуючи діяти у 1764 р. А вже у 1816 р. занепала, оскільки заготовлялось дерево для її ремонту, так що у 1843 р. вона перебувала вже в доброму стані (APP ABGK, sygn. 405, s. 51). Під дзвіницею знаходилася трупарня. Перед церквою розміщувався парафіяльний цвинтар, вхід якого був оздоблений великою «фігурою» (однак візитатори не вказують якою саме). Територія цвинтаря в різний час була відмежована від церковного подвір'я то дубовим парканом, який потребував ремонту, оскільки не був накритий гонтовим дашком, то коли паркан остаточно завалився у 1841 р.,

обкопано його ровом (АРР АВГК, sygn. 3546, s. 42). Таким чином, деякий час (1764–1840 рр.) церковне подвір'я було обгороджене.

Серед парафіяльних будівель можна виокремити житловий будинок пароха та господарські приміщення (стайня, стодола, шопи), які було споруджено громадським коштом із матеріалу місцевого домініального лісу. На 1841 р. ці будинки знаходилися у занепаді, тому місцевий парох збирав кошти на їх ремонт, прохаючи постійно домінію про матеріальну допомогу, оскільки парафія була економічно неспроможна їх реставрувати (АРР АВГК, sygn. 3546, s. 42). Про дальший хід справи нам невідомо, однак у 1843 р. тільки розпочато будівництво шкільного будинку, якого до цього часу на парафії не було (АРР АВГК, sygn. 405, s. 50). Адже, впродовж 1816–1843 рр. візитатори подають фрагментарні відомості про функціонування парафіяльної школи при місцевій церкві. За умов відсутності шкільного будинку навчання дітей могло проводитися в церкві або ж у будинку пароха. Адже священник проводив катехизацію дітей, а їх навчанням займався дяк, який водночас виконував обов'язки не тільки вчителя, але й диригента церковного хору. Відповідно, візитатори звертали увагу на характеристику цієї духовної особи. Проте дякували в той час на гаївській парафії здібні та зразкові у поведінці християни. Однак тільки деякі батьки, які проживали поближче до церкви, посиляли своїх дітей на навчання, адже більшість із них з малку залучалася до ведення домашнього господарства. Наприклад, у 1841 р. із загальної кількості дітей шкільного віку – 238 осіб – парафіяльну школу відвідувало тільки 10 дітей. На цей же рік доходи парафіяльного вчителя, водночас із виконанням обов'язків диригента, за виконання своєї праці складали 12 флоринів (АРР АВГК, sygn. 3546, s. 43). Отже, праця вчителя у сільській парафіяльній школі була мало оплачуваною і тому поєднувалася із виконанням інших церковних обов'язків.

Для утримання пароха було визначено церковні землеволодіння (попівство) у розмірі півлану (дві чверті), які були визначені в ерекційній грамоті та привілеї із такими умовами:

«... Станіслав Данилович, виконуючи обов'язки Червоногородського старости, свідомо роблячи для цього і наступного часів, будучи посідачем Рихтицьких маєтностей та належних до них сіл Михайлевичі, Почаєвичі, Далява, Верхніх та Нижніх Гаїв, бажаючи щоби хвала Божа у тих всіх маєтках постійно зростала, надав цим своїм привілеєм церкву, що у його маєтностях знаходиться, а саме у Нижніх Гаях, а до цієї церкви належать також і Верхні Гаї, богомільному Іванові Поповичові, священнику, йому самому та його спадкоємцям. Для цієї церкви надав йому півлану поля, тобто дві чверті, із сіножаттями, які здавна належать церкві. Цей згаданий священник Іван та його спадкоємці будуть звільнені від всіх податків, які йому належать, тобто чиншів, вівса, поштового, підводного, бджолиної десятини, і від всяких повинностей, тому що дійшло до нього тих податків на 100 польських злотих. Згаданий священник повинен старатися із пильністю щоби мешканці завжди виконували свої повинності на духовній парафії та щоб проводив духовний суд. У випадку, коли нашкодить в церкві через свою необачність, то та шкода ні на кому іншому, тільки на нас самих затримується. На що для кращої віри та певності своєю власною рукою підписуюся та наказую печатку притиснути. Відбувалося в Чупкові Року Божого 1627 місяця травня четвертого дня. Станіслав Данилович, староста Червоногородський. Місце печатки ...» (НМЛ, ркл,360/3, арк. 144–145 зв.).

Вищеописані чверті поля попівства розпочиналися: *перша* частина поля від осілости та резиденції парафіяльних будинків і тягнуться вздовж до Далявської границі поміж межами із верхньої сторони Павла Бориса, а з нижньої сторони «Татажиною»; *друга* частина чверті лану розпочиналася від церкви, тягнулася вздовж до потоку званого «Бініч» поміж межами із верхньої сторони Василя Мацигона, а з нижньої пустий кар'єр званий «Засвінний», тобто по ширині загонів добрих – 13.

До того ж півлану або ж двох чвертей належали три сіножатті: *перша* за лісом, розпочиналася від Гаївського лісу і тягнулася до Завадівської границі, межує сіножаті із гори з Матвієм Мататуком, а знизу із Гаврилом Василейковим; *друга* сіножаті у лісі над потоком названим «Велика Летня», межі сіножатті – з гори Івана Калічака, а з низу Іванка Мацигона; *третья* в лісі над потоком названим «Летнянка», межі сіножатті – з гори Яця Клапастого, а з низу Павла

Бориса. Всі ці три сіножатті із пів ланом або двома чвертями вище описаними тогочасний парох Іван уживав із всіма правами, які підтверджені привілеєм Станіслава Цетнера, старости Тереховлянського, дня 19 липня 1718 року. Привілей облятовано (вписано) до Перемишльських гродських актів у суботу після Благовіщення Діви Марії 1718 року. Щорічно парох збирав із кожного господаря подвірний податок у розмірі одного злого. Проте частина господарств не мала можливості його сплатити (НМЛ, ркл,360/3, арк. 144–146).

Наявність таких широких податкових пільг дозволяла духовенству створити необхідні матеріальні засади для провадження духовної праці на парафії.

Деякий період (перша половина XVIII ст.) спостерігається тенденція до розширення церковних землеволодінь. Зокрема, у 1745 р. надано пів чверті поля, званого «Пасанковим» над нижнім ставом, із всіма правами та вольностями для Гаївського попівства (АРР АВГК, sygn. 22, s. 15). Однак в австрійську добу спостерігається тенденція до обмеження церковних землеволодінь та перехід їх у державну власність. Тому візитатор у 1841 р. відзначив, що матеріальне забезпечення місцевого душпастиря становило у ґрунтах та луках 85 моргів 1142 квадратні сажні. Однак «Великі Луки» у розмірі 15 моргів були зайняті домінією. Хоча парох неодноразово звертався до домінії про повернення цих луків, проте безрезультатно (АРР АВГК, sygn. 3546, s. 40). Згодом, у 1843 р. візитатор у черговий раз відзначає, що домінія самовладно без дозволу пароха надала церковні землі двом селянам, про що неодноразово писав парох до домінії, але на це не отримав жодної відповіді. Відповідно, на цей час церковні землеволодіння зменшилися до 46 моргів орного поля та 35 моргів луків. Проте австрійська влада залишила за парафіяльним духовенством ряд прав: вільної вирубки дерева для опалення у місцевому лісі, вільного користування пасовищем, вільного помолу у місцевому державному млині (АРР АВГК, sygn. 405, s. 48). Оскільки державного млину на території Гаїв в той час не було, то парох не міг скористатися останнім правом.

Висновки. На підставі зібраних документальних матеріалів вдалося встановити, що давній нижньогаївський храм, який згаданий вперше у 1507 р., був зруйнований під час татарських нападів на Підгір'я у першій половині XVII ст. Парафіяльній спільноті впродовж другої половини XVII ст. вдалося побудувати другий за чергою одноіменний храм преподобної Параскевії-пустельниці. Опис цього храму представлений у візитації за 1743 р. Згідно ж з повідомленнями наступної візитації за 1764 р. дерев'яний храм занепадав і потребував реставрації. І тільки у 1797 р. було зведено третій за чергою дерев'яний храм вже у формі західного костелу, який все таки продовжував зберігати східні традиції: згодом у ньому встановлено іконостас. У храмі зберігалася відповідна богослужбова література, однак при ньому так і не вдалося організувати парафіяльної бібліотеки для віруючих. Натомість при храмі функціонувала парафіяльна канцелярія, де продукувалася та зберігалася церковна актова документація: метричні книги, листування, грамоти, привілеї, патенти, церковні інвентарні описи, акти чинності парафіяльного уряду, фінансові звіти, реєстри літургійної і повчальної літератури та дітей шкільного віку, протоколи щеплень дітей. При храмі знаходилися інші сакральні об'єкти: дзвіниця та цвинтар. На їхній стан візитатори звертали окрему увагу відповідно до усталеного формуляру протоколу візитаційного обстеження. До парафіяльного комплексу будівель візитатори відносили й житлове помешкання пароха та господарські споруди попівства. Всі ці об'єкти перебували в стані занепаду і потребували ремонту. Тільки у 1843 р. розпочато будівництво окремого приміщення для парафіяльної школи. Більшість фактів, які подані у протоколах візитацій, свідчать про убогість нижньогаївських парафіян, які не були фінансово спроможними споруджувати нові муровані сакральні будівлі. Для матеріального утримання пароха, дяка і вчителя парафіяльної школи були визначені прибутки від провадження попівства, яке було окреслено ерекційними грамотами та королівськими й імператорськими привілеями. Якщо у першій половині XVIII ст. спостерігалася тенденція до збільшення церковних землеволодінь, то із кінця XVIII – початку XIX ст. помітні кроки до скорочення розмірів попівства і передачі їх у користування місцевим селянам.

Джерела та література

НМЛ – Національний музей імені митрополита Андрея Шептицького у Львові. Відділ рукописної та стародрукованої книги.

Пастух, Р., Сов'як, П., Шимко, І. (2012). *Дрогобиччина свідки епох. Енциклопедична книга-альбом*. Дрогобич : Коло.

Полянко, А. (2002). *120-ліття храму Преподобної Параскеви*. Нижні Гаї.

Скочиляс, І. (1998). Перший візитаційний опис церков Дрогобицького деканату з 1743 р. *Дрогобицький краєзнавчий збірник*. Дрогобич: Вимір. Вип. III. С. 224–231.

Слободян, В. (1998). *Церкви України. Перемиська Єпархія*. Львів.

Стецик, Ю. (2009). Візитаційні описи парафіяльної церкви с. Гаї (друга половина XVIII – початок XIX ст.). *Дрогобицький краєзнавчий збірник*. Дрогобич : Коло. Вип. XIII. С. 329–339.

Ханас, В. (2000). Церковно-релігійне життя в Гаях. *Бойки. Видання науково-культурологічного товариства «Бойківщина»*. № 1-2. С. 6–8.

Ханас, В. (2001). До історії церкви в Гаях. *Жива Вода. Газета Самбірсько-Дрогобицької Єпархії УГКЦ*. № 12(82). С. 4.

Ханас, В. (2011). *Історія храму Пресвятої Трійці та церковно-релігійне життя в селі Верхні Гаї на Дрогобиччині*. Дрогобич : Посвіт.

APP ABGK – Archiwum Państwowy w Przemyślu. Archiwum Biskupstwa Greckokatolickiego w Przemyślu.

References

NML – Natsionalnyi muzei imeni mytropolyta Andreia Sheptytskoho u Lvovi. Viddil rukopysnoi ta starodrukovanoi knyhy.

Pastukh R., Soviak P., Shymko I. (2012). *Drohobychchyna svidky epokh. Entsyklopedychna knyha-albom [Drohobych witnesses of epochs. Encyclopedic book-album]*. Drohobych: Kolo. [in Ukraine].

Polianko, A. (2002). *120-littia khramu Prepodobnoi Paraskevvy [120th anniversary of the church of Saint Paraskeva]*. Nyzhni Hai. [in Ukraine].

Skochylias, I. (1998). *Pershyi vizytatsiyniy opys tserkov Drohobytskoho dekanatu z 1743 r. [The first visitation description of the churches of the Drohobytisk deanery since 1743]*. *Drohobytskyi kraieznavchyyi zbirnyk*. Drohobych: Vymir. Vyp. III. S. 224 – 231. [in Ukraine].

Slobodian, V. (1998). *Tserkvy Ukrainy. Peremyska yeparkhiia [Churches of Ukraine. Diocese of Peremyshl]*. Lviv. [in Ukraine].

Stetsyk, Yu. (2009). *Vizytatsiini opysy parafialnoi tserkvy s. Hai (druha polovyna KhVIII – pochatok KhIX st.) [Visitation descriptions of the parish church of Gaji (second half of the 18th - beginning of the 19th century)]*. *Drohobytskyi kraieznavchyyi zbirnyk*. Drohobych: Kolo. Vyp. XIII. S. 329 – 339. [in Ukraine].

Khanas, V. (2000). *Tserkovno-relihiine zhyttia v Haiakh [Church and religious life in the Gaji]*. *Boiky. Vydannia naukovo-kulturolohichnoho tovarystva «Boikivshchyna»*. № 1-2 S. 6 – 8. [in Ukraine].

Khanas, V. (2001). *Do istorii tserkvy v Haiakh [To the history of the church in Gaji]*. *Zhyva Voda. Hazeta Sambirsko - Drohobytskoi Yeparkhii UHKTs*. № 12 (82). S. 4. [in Ukraine].

Khanas, V. (2011). *Istoriia khramu Presviatoi Triitsi ta tserkovno-relihiine zhyttia v seli Verkhni Hai na Drohobychchyni [The history of the Church of the Holy Trinity and church and religious life in the village of Verkhni Gaji in Drohobych region]*. Drohobych: Posvit. [in Ukraine].

APP ABGK – Archiwum Państwowy w Przemyślu. Archiwum Biskupstwa Greckokatolickiego w Przemyślu.

*Стаття надійшла до редакції 19.08.2023 р.
Стаття рекомендована до друку 20.09.2023 р.*